

A büntetőeljárás alaptörvényi garanciái

Készítette: **Idzig Izabella III. éves hallgató**
Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar
Neptun-kód: A9ME6L

Konzulens: **Dr. Molnár Gábor**

Tartalomjegyzék

<u>Bevezetés</u>	3
<u>1. Jogállamiság, jogbiztonság, az államhatalmi ágak megosztásának elve</u>	4
<u>2. Az alapjogok és a büntetőjog</u>	6
<u>3. A törvény előtti egyenlőség elve</u>	8
<u>4. A tisztességes eljáráshoz való jog</u>	10
<u>5. A független és pártatlan bírósághoz való jog</u>	13
<u>6. A nyilvánosság elve</u>	15
<u>7. Az ésszerű határidőn belüli elbírálás</u>	17
<u>8. Az ártatlanság vételeme</u>	19
<u>9. A védelemhez való jog</u>	22
<u>10. Nullum crimen sine lege, nullum crimen sine poena</u>	25
<u>12. A jogorvoslat joga</u>	31
<u>13. Az alkotmányjogi panasz</u>	35
<u>Összefoglalás</u>	36

Bevezetés

A több mint félévszázadig hatályban volt 1949. évi XX. törvényt, az Alkotmányt a 2012. január 1. napjával hatályba lépett¹ új alkotmány, Magyarország Alaptörvénye váltotta fel.

Az Alaptörvény előkészítése és elfogadása során számos – pro és kontra – álláspont fogalmazódott meg, jelentős – nemcsak jogi – érvek kerültek egymással szembe, többek között a büntetőeljárás alkotmányos voltát érintően is.

A büntetőjogi tartalmat hordozó alkotmányos garanciák átgondolása nem tekinthető újkeletűnek, számos alkotmányos, közjogi, büntetőjogi előadás, írás témája volt – különösen a rendszerváltáshoz kapcsolódó novelláris szintű alkotmánymódosítás kapcsán² - e témakör.^{3, 4} Mégis úgy vélem, hogy Magyarország Alaptörvényének hatályba lépése mérföldkőnek tekinthető és tekintendő - e kérdés kapcsán is.

Dolgozatomban döntően az **Alkotmánybíróság két évtizedes gyakorlata tükrében** igyekszem áttekinteni és körbejárni az alkotmányos és alaptörvényi rendelkezéseket, azok összehasonlításán túl bepillantva az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) vonatkozó gyakorlatába is.

Vizsgálódásom célja elsősorban az Alaptörvény büntetőeljárás garanciáinak áttekintése, az egyes jogintézmények történeti előzményeinek felvázolását követően arra keresem a választ, hogy e garanciális rendelkezések összhangban vannak-e az kirajzolódó hazai⁵, illetve a vonatkozó nemzetközi elvárásokkal.⁶ (E törekvés azért is tekinthető helyénvalónak, mert az Alkotmánybíróság teljes ülésen hozott határozata értelmében a „rég” alkotmányra tekintettel született határozatok az Alaptörvény esetében is irányadónak tekintendők.)

¹ Az Országgyűlés 2011. április 18-i ülésnapján fogadta el

² Szabó András: Alkotmányosság és büntetőjogi szankciórendszer -1991. március 29. Büntetőjogászok Klubja

³ Tóth Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 2001).

⁴ Wopera Zsuzsa (szerk.): Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században. Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére (Budapest: HVG-Orac 2007. 199–210

⁵ Palánkai Tiborné: Az Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú határozatai; a büntetőjog kodifikációjának alkotmányjogi összefüggései I-II. (Büntetőjogi Kodifikáció 2002/3, 2002/4. szám)

⁶ Grád András: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve (Budapest, Strasbourg Bt. 2005)

Az alaptörvényi szintű garanciális szabályok és a Be.⁷ alapelvi jelentőségű szabályai – a régi eljárási törvény⁸ terminológiáját követve alapelvei – áttekintése során igyekszem figyelemmel lenni az Alkotmánybíróság azon állásfoglalására is, amely szerint „a törvényi garanciák egy része közvetlenül az Alkotmányból származó, vagy annak egyes rendelkezéseiből levezethető, sok esetben a Be. alapvető rendelkezéseiben külön is megerősített szabályokat tartalmaz”.⁹

Az Alaptörvény kifejezetten a büntetőeljárást érintő – úgy a garanciális, mint az alapelvi jelentőségű – rendelkezéseinek vizsgálata előtt mindenképpen szükségesnek vélem áttekinteni az annak feltétlenül alapjául szolgáló rendelkezéseket, illetve az állami büntető hatalomra vonatkozó alapvetések körét.¹⁰

1. Jogállamiság, jogbiztonság, az államhatalmi ágak megosztásának elve

1.1. Az Alaptörvény egyértelműen kimondja, hogy *Magyarország független, demokratikus jogállam*.¹¹

E deklaráció, az ún. **jogállami klauzula**, az Alaptörvény felépítését tekintve is a lehető legmeghatározóbb alapvetés, gyakorlatilag valamennyi további alaptörvényi rendelkezés alapja. E megfogalmazást – tartalmát tekintve – 1990. június 25. napjától az addig a polgári demokráciára és demokratikus szocializmusra is utaló Alkotmány 2. § (1) bekezdése is tartalmazta.

A jogállamiság, mint fogalom tartalommal történő megtöltése ugyan a mindennapok aktuális jogalkotójának és jogalkalmazójának feladata volt és lesz, de ebben az Alkotmánybíróság – vonatkozó határozataival – folyamatosan segítségére van.

„A jogállamiság egyik alapvető követelménye, hogy a közhatalommal rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben, a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki a

⁷ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.)

⁸ A büntetőeljárásról szóló 1972. évi I. törvény

⁹ 20/2005. (V. 26.) AB határozat

¹⁰ Palánkai Tiborné: Alkotmányos büntetőjog – Néhány gondolat az Alkotmánybíróság büntető igazságszolgáltatást érintő határozatairól; In.: Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára – (szerkesztette: Gönczöl Katalin és Kerecsi Klára Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998.)

¹¹ Alaptörvény - Alapvetés B) cikk (1) bekezdés

tevékenységüket.”¹²

Lényege szerint tehát a jogrendszernek az alkotmányos/alaptörvényi előírásoknak megfelelően, azok feltétlen tiszteletben tartásával és az ott deklaráltakkal összhangban kell működnie. Az állam pedig a jog feltétlen uralma alatt áll, csak és kizárólag annak előre meghatározott keretei között és eljárási rend szerint működhet.

Az állam létrehozza, megalkotja működése szabályait, a törvényeket és egyéb jogszabályokat, amelyeknek betartása és betartatása joga, de egyben kötelezettsége is.¹³

Az állami büntetőhatalom olyan közhatalmi jogosítvány, amelynek gyakorlása az állam kötelezettsége, és amelynek keretében meghatározásra kerülnek a büntetendő cselekmények és azok jogkövetkezményei, az ilyen cselekményeket elkövetők felelősségre vonásának eljárási szabályai, valamint az említett jogkövetkezmények – büntetések/intézkedések – végrehajtásának rendjére vonatkozó előírások.

Ezt erősítette meg az Alkotmánybíróság egy másik határozata¹⁴ is, amely szerint a jogbiztonság – az Alkotmánybíróság értelmezésében – az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára a büntetőjogban is előre láthatóak legyenek.¹⁵

Jogállamiság, jogbiztonság, normavilágosság, a szükségesség, arányosság, az ultima ratio elve - és még hosszan sorolhatnánk a garanciális elvárásokat.

1.2. Az Alaptörvény – a jogállami klauzulához hasonló fontossággal – deklarálja azt is, hogy „a magyar állam működése a hatalom megosztásának elvén alapszik”.¹⁶

A büntetőhatalom gyakorlásában – a fenti alapvetésre is tekintettel – a vonatkozó jogi keretek megalkotása révén a törvényhozói, az igazságszolgáltatási tevékenység gyakorlása során a bírói, míg a végrehajtás kapcsán a végrehajtói hatalmi ág egyaránt kiveszi a részét.

¹² 56/1991. (XI. 8.) AB határozat

¹³ Petrik Ferenc (szerk.): Alkotmány a gyakorlatban (Budapest: HVG-Orac 2005.)

¹⁴ 9/1992. (I.30.) AB határozat

¹⁵ Palánkai Tiborné: A büntetőhatalom alkotmányosságáról 251. old. – Összeállítás az Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú határozataiból – In.: Büntetendőség, büntethetőség (szerkesztette: Wiener A. Imre, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1997.)

¹⁶ Alaptörvény – Alapvetés C) cikk (1) bekezdés

A jogállami működéshez feltétlenül szükség van a fentiekre vonatkozó garanciarendszerre is. E garanciák több helyütt is tetten érhetők: részben magából az Alaptörvényből, annak rendelkezéseiből, de mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás során feltétlen figyelemmel kell lenni az Alkotmánybíróságnak az érintett jogintézménnyel kapcsolatos gyakorlatára is.

2. Az alapjogok és a büntetőjog

Az Alaptörvény – döntően az állampolgári jogokat és kötelezettségeket tartalmazó – SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG című fejezete közvetlenül követi az Alapvetés rendelkezéseit, ezzel is utalva az abban foglaltak jelentőségére.

Alaptörvényünk számos „alapvető” jogot tartalmaz. E fejezet első meghatározása szerint: *„Az EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége.”*¹⁷

*„Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait”*¹⁸.

Az alapjogok védelme tehát kiemelt jelentőséggel bír, azok védelmével kapcsolatosan az államnak megkülönböztetett szerepe és feladata van.¹⁹

Ezen alapvető jogok közül több, a témánk szempontjából meghatározó a büntetőeljárás során konkrétan ugyan nem kerül nevesítésre, mint például a feltétlenül tiszteletben tartandó **emberi méltósághoz való jog**.

*„Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”*²⁰

Az Alkotmánybíróság értelmezésében az emberi méltósághoz való jog – az élethez való joghoz hasonlóan – az ember jogi státusát biztosító és az emberi életet védelmező alapjogok hierarchiájának legmagasabb fokán álló abszolút, korlátozhatatlan jog.

¹⁷ Alaptörvény I. cikk (1) bekezdés

¹⁸ Alaptörvény I. cikk (2) bekezdés

¹⁹ Bárd Károly: A szabadsághoz és a biztonsághoz való jog. Az Egyezmény 5. cikke. In: Bán Tamás-Bárd Károly: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a magyar jog. Tanulmányok. Acta Humana 1992. 6-7. szám.

²⁰ Alaptörvény II. cikk

„A méltóság az emberi léttel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. ... Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg és miért annyit.”²¹

Az emberi méltósághoz való jog ún. „anyajog” jellege megnyilvánul egyrészt az előbb említett legtöbb alapvető emberi jog az emberi méltósághoz való jogból származik, másrészt e jogból vezethető le számos olyan alapvető egyéni jogosultság, amelyet az alaptörvényi rendelkezések nem nevesítenek.²²

Az emberi méltósághoz való, általános személyiségvédelmi funkcióval bíró jogról azért is kell feltétlenül szót említenünk, mert a vizsgálódásom meghatározó alapját képező alkotmánybírószági gyakorlat a bűnösségen alapuló felelősség követelményét sajátos módon nem az ártatlanság vélemények – később tárgyalandó – elvéből, hanem éppen az emberi méltósághoz való jogból vezeti le.²³

Az „alapjogok” kapcsán a büntetőeljárásokhoz kötődő, az Alkotmányhoz képest változást nem igazán tartalmazó rendelkezés szerint: *„Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani.”*²⁴ *Senkit nem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.*²⁵

Kifejezetten a büntetőjoghoz kapcsolódó új rendelkezést tartalmaz viszont e bekezdés második mondata, amely szerint: *„Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.”*²⁶

A legsúlyosabb, az alapjogokat leginkább korlátozó büntetés kapcsán tehát a jogalkotó a büntetőjogi normákon túl alkotmányos keretek között is meghatározta a kiszabhatóság feltételeit.

A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított és őrizetbe vett személyt a lehető legrövidebb időn belül

²¹ 64/1991. (XII.17.) AB határozat

²² Balogh Zsolt –Holló András: Az értelmezett alkotmány. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Budapest, 2000. 522-523.o

²³ 11/1992.(III.5.) AB határozat

²⁴ Alaptörvény III. cikk (1) bekezdés első mondat

²⁵ Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdés első mondat

²⁶ Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdés második mondat

*szabadon kell bocsátani, vagy bíróság elé kell állítani. A bíróság köteles az elé állított személyt meghallgatni és írásbeli indokolással ellátott határozatban szabadlábra helyezéséről vagy letartóztatásáról haladéktalanul dönten.*²⁷

A szabályozás döntően megegyezik az Alkotmány rendelkezéseivel, azzal a differenciával, hogy immár nem a bíró, hanem a bíróság elé állítás kötelezettségét határozza meg.

És még ugyancsak e témakörhöz kapcsolódóan: a kevésbé cizelláltan jelölt „*törvénytelen letartóztatás vagy fogvatartás áldozata kártérítésre jogosult*”²⁸ meghatározás helyett az Alaptörvény immár akként fogalmaz, hogy „*akinek szabadságát alaptalanul vagy törvénytelenül korlátozták, kárának megtérítésére jogosult.*”²⁹

Az Emberi Jogok Európai Bírósága eljárása során megkülönböztetett figyelmet fordított és fordít az alapjogok védelmére. Ez kiemelten igaz e jogok a büntetőeljárások során, esetleg azokkal összefüggésben történő megsértésére, ezzel is ösztökélve az államokat e jogok teljes körű tiszteletben tartására.

Az e körben született ítéletek közül említést érdemel az Ogur kontra Törökország³⁰, vagy a Velikova kontra Bulgária³¹ ügyben hozott döntés, amelyek esetén az államok elmarasztalásának, valamint vagyoni és nem vagyoni kártérítés megfizetésére kötelezésének oka egyaránt az Egyezmény sértett halálát eredményező, tehát az élethez való alapjogát figyelmen kívül hagyó megsértése volt.

3. A törvény előtti egyenlőség elve

A közvetlenül a büntetőeljárásra vonatkoztatható szabályokat a „rég” Alkotmány 57. §-a tartalmazta, annak (1) bekezdése akként rendelkezett, hogy „*A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt **mindenki egyenlő**, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.*”³²

3.1. E szabályozáshoz kapcsolódó történeti visszatekintés egészen az 1848-as 12 pontig

²⁷ Alaptörvény IV. cikk (3) bekezdés

²⁸ Alkotmány 55. § (3) bekezdés

²⁹ Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdés

³⁰ 31594/93. szám – 1999. május 20,

³¹ 41488/98. szám - 2000. május 18.

³² 1949. évi XX. törvény 57. § (1) bekezdés

nyúlik vissza, de e helyütt – területi korlátok okán – röviden az Alkotmány eredeti megszövegezésére, konkrétan az állampolgárok jogait és kötelességeit szabályozó VIII. fejezet rendelkezésére, utalok, amely szerint „*a Magyar Népköztársaság polgárai a törvény előtt egyenlők és egyenlő jogokat élveznek*”.³³

Az Alkotmány egész rendszerét meghatározóan alakító, az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről szóló 1972. évi I. törvény a bíróság előtti egyenlőségről szóló rendelkezés számozását 61. § (1) bekezdésre módosította, míg a legutóbb hatályban volt rendelkezés egyetlen mondatba sűrített, de több alapjoghoz kapcsolódó szabályozását az Alaptörvény nemcsak a szerkezeti elhelyezést tekintve változtatta meg.

3.2. A rendelkezés összhangban van a bíróság előtti egyenlőséget egyébként még nem nevesítő, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (továbbiakban: Egyezmény), illetve – a 2. cikk 1. pontjában – a jogok megkülönböztetés nélküli biztosítása mellett a bíróság előtti egyenlőség követelményét kifejezetten kimondó Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJNE) szabályozásával is.³⁴

A megkülönböztetés tilalmát az Egyezmény azonos című cikke később az alábbiak szerint határozta meg: „*A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.*”³⁵

A Tizenkettedik kiegészítő jegyzőkönyv a megkülönböztetés általános tilalma címet viselő 1. cikk 1. pontja az előbbieket törvényben meghatározottként jelölve, tartalmát gyakorlatilag megismétli. A 2. pont szerint „*hatóság senki ellen nem alkalmazhat megkülönböztetést semmilyen, például az 1. bekezdésben említett alapon.*”³⁶

3.3. Az Alaptörvény immár ismét nem a bíróság előtti, hanem a törvény előtti egyenlőségről beszél, amikor akként fogalmaz, hogy „*a törvény előtt mindenki egyenlő*”³⁷, illetve a következő

³³ 1949. évi XX. törvény eredeti szövegezés 49. § (1) bekezdés

³⁴ PPJNE 14. cikk 1. pont 1. mondat

³⁵ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Article - Egyezmény 14. cikk

³⁶ Egyezmény Tizenkettedik kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikk

³⁷ Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdés első mondat

bekezdésekben tételesen jelöli, hogy a diszkrimináció tilalmát hangsúlyosan a faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti, illetve nemek szerinti különbségtétel tilalmára érti.³⁸ A diszkrimináció tilalmát illetően az Egyezményhez hasonlóan immár tehát Alaptörvényünk a is taxációt tartalmaz.

3.4. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata szerint a diszkrimináció tényét, azt, hogy más, hasonló helyzetben lévőkhez képest hátrányosabb bánásmódban részesült, elsősorban a kérelmezőnek kell bizonyítania.³⁹

A büntetőeljáráshoz kapcsolódó jogesetek közül említést érdemel a Monell and Moriss kontra Egyesült Királyság⁴⁰, vagy akár a Kamasinski kontra Austria ügy⁴¹.

4. A tisztességes eljáráshoz való jog

A **tisztességes eljáráshoz való jog** garanciális elve - amit a régi Alkotmány 57. § (1) bekezdés első mondat második fordulatában szabályozott - Alaptörvény XXIV. cikkének (1) bekezdésében, részben pedig a XXVIII. cikk (1) bekezdésében található.

Az előbbi általános jellegű szabályozás, miszerint „*mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék.*”

A hatóságok törvényben meghatározottak szerint kötelesek döntéseiket indokolni”⁴², míg az utóbbi kifejezetten a bírósági eljárásokra szabott rendelkezés: „*mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádat, vagy valamely perben jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és*

³⁸ Alaptörvény XV. cikk (2) és (3) bekezdés

³⁹ Grád András: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve (Budapest, HVG-Orac, 2011.)

⁴⁰ Series A. no. 115. – 1987. március 2.

⁴¹ Series A. no. 168. – 1989. december 19.

⁴² Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdés

pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el”.⁴³

A tisztességes eljáráshoz való jog valójában több garanciális jogosítvány ötvözeteként definiálható, e körben számos kérdés (például az érintettek köre, a vád fogalma, a bíróság kérdésköre, a függetlenség, a pártatlanság kritériumai) vizsgálata lehet indokolt.

A tisztességes eljáráshoz való jog garanciális szabálya a hatóságokkal, szűkebben értelmezve a bírósággal szemben támasztott garanciák összességét jelenti.

Elsőként röviden tekintsük át történetét.

4.1.1. A jogintézményt életre hívó Egyezmény egyébként a „fair trial” kifejezést használja, ami leginkább a tisztességes tárgyalás jogára utal, kimondva, hogy *„In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of morals, public order or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice.”*⁴⁴ (mindenkinnek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően)

4.1.2. A fentiekhez hasonlóan fogalmaz a PPJNE is, amely előírja, hogy *„mindenkinnek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelezéseit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.”*⁴⁵

4.2. A hazai alkotmányos szabályozás történetét áttekintve azt láthatjuk, hogy a tisztességes

⁴³ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés

⁴⁴ Egyezmény 6. cikk 1. pont

⁴⁵ PPJNE 14. cikk 1. pont

eljáráshoz való jogra az 1949. évi törvény még csak nem is utalt. Ezen – hagyományosan az angolszász jogrendszerben meggyökeresedett – garancia akkori hiánya döntően nem arra volt visszavezethető, hogy az Alkotmány az előbb idézett Egyezmény kihirdetése előtt lépett hatályba, inkább a szovjet szellemiségű jogalkotáshoz hasonulás lehetett az igazi ok. Ezt támasztja alá az is, hogy ezen alapjogot nem az Alkotmány 1972-ben történt módosítása, hanem az 1989. évi XXXI. törvény illesztette be.⁴⁶

A korábbi alkotmányunk tehát mondhatni „nagyjából” követte a nemzetközi előírásokat, nem tartalmazva például az ügyek ésszerű határidőn belüli elbírálásának kötelezettségére vonatkozó utalást sem. Amit természetesen nem pótol, hogy e kritérium előbb-utóbb végül megjelent a büntetőeljárás előírásait meghatározó törvény alapvetései között. De azért a Be. - bár mint törvény, és mint ilyen, a jogalkalmazó által értelemszerűen kötelezően követendő norma -nyilván mégsem azonos fajsúlyú egy alkotmányos alapelvvel.⁴⁷

4.3. A hatályos szabályozás megegyezik az Alkotmány rendelkezéseivel abban, hogy csak az Alaptörvényben konkrétan meghatározott kört, nevezetesen azokat, akik ellen vádat emeltek, érint a védelem.

E tárgykört vizsgálva és szűkebb témánknál maradva, felmerül a kérdés, hogy csak a formális vádemeléssel érintettek köre értendő-e ide, csak természetes, vagy jogi személyekre is vonatkozik-e, és vajon e körbe tartoznak-e az ún. nemperes eljárások is.

A tárgyalás „tisztességes” volta, mint garanciális kritérium ugyancsak új az Alkotmány 57. §-ához képest, ott ugyanis az „igazságos” jelző szerepelt. Ez valószínűleg az Egyezmény kihirdetéséről szóló, a hivatalos fordítást tartalmazó 1993. évi XXXI. törvény 2. §-ára utal, de ugyanezt a jelzőt használja a PPJNE is.

A tárgyalás és az annak alapján született érdemi határozat igazságossága közé értelemszerűen nem vonható egyenlőségjel, de utóbbihoz meghatározó módon járul hozzá az előbbi.

Az alaptörvényi szabályozás okán e dilemmát átléphetjük azzal, hogy a tisztességes tárgyaláshoz való

⁴⁶ Kardos Gábor: Az új alkotmány emberi jogi fejezete. In: Alapjogok és alkotmányozás (szerk. Ádám Antal) (KJK - MTA ÁJTI, Budapest 1996.)

⁴⁷ Bárd Károly: A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberi jogi dogmatikai értekezés (Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2007).

jog része a tisztességes eljáráshoz való jognak.

Az Alkotmánybíróság e kérdések vizsgálata kapcsán arra jutott, hogy *„nincs olyan szükségesség, amely miatt a tárgyalás tisztességes voltát arányosan ugyan, de korlátozni lehetne, hanem a tisztességes tárgyalás fogalmán belül alakítandó ki olyan ismérvszisztem, amely annak tartalmát adja, s csak ezen belül értékelhető bizonyos korlátozások szükséges és arányos volta”*.⁴⁸

Az EJEK a tisztességes eljáráshoz való – talán „legszívesebb” – jog megsértése kapcsán számos, vagy inkább számtalan beadvány kapcsán kénytelen eljárni. Ezek felsorolása, de még csak említése is hatalmas terjedelmet igényelne⁴⁹, ezért a teljesség igénye nélkül álljon itt példálózó jelleggel néhány e körben született, az államot elmarasztaló ítélet: Colozza kontra Itália⁵⁰, Teixeira de Castro kontra Portugália⁵¹, Krombach kontra Franciaország⁵².

E jogesetek kapcsán összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy e jogsértés gyanúja miatt indult ügyekben a Bíróság az egész eljárást veszi górcső alá, fókuszálva valamennyi, az állam részéről fennálló kötelezettségre, illetve a felet külön és tételenként esetleg nem nevesítetten is megillető jogosítványra.

5. A független és pártatlan bírósághoz való jog

Az Alkotmány **„törvény által felállított független és pártatlan bíróság”** szóhasználatát az Alaptörvény is átvette. A jelzők külön vizsgálatot érdemelnek.

A törvény által felállított kritérium egyértelmű, a vonatkozó szabályokat az Alaptörvény ÁLLAM fejezetének 25. cikke határozza meg. A függetlenség és pártatlanság kritériuma általában is, és az adott, konkrét ügyre is igaz kell, hogy legyen. Az előbbi magának a bírói szervezetnek, míg az utóbbi az adott ügyben eljáró bírónak, vagy bírói tanácsnak a függetlenségére utal.

5.1. Az Alaptörvény előbb hivatkozott 25. cikke szerint a bíróságok igazságszolgáltatási

48 6/1998. (III. 11.) AB határozat

49 Grád András: A strasbourgi emberi jogi bírósághoz kézikönyve (Budapest, Strasbourg Bt., 2005)

50 Series A. no 89. – 1985. február 12.

51 Reports 1998. IV. p. 1451

52 29731/96. szám – 2001. február 13.

tevékenységet látnak el. A legfőbb bírósági szerv a Kúria. A bíróság dönt *a)* büntetőügyben, magánjogi jogvitában, törvényben meghatározott egyéb ügyben; *b)* a közigazgatási határozatok törvényességéről; *c)* az önkormányzati rendelet más jogszabályba ütközéséről és megsemmisítéséről; *d)* a helyi önkormányzat törvényen alapuló jogalkotási kötelezettsége elmulasztásának megállapításáról.⁵³

Az előbbieken már idézett jogállami klauzula, illetve a hatalmi ágak megosztásának ugyancsak említésre került alaptörvényi elve megfelelő garanciául kell szolgálgjon a bírósági szervezetrendszer függetlenségéhez.

5.2. Az egyes, konkrét ügy bírójával kapcsolatos elvárást az Alaptörvény 26. cikke fogalmazza meg ekként: *„a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélkezési tevékenységükben nem utasíthatók.”*⁵⁴

A bírói függetlenséget hivatott alátámasztani az (1) bekezdés további két mondatában meghatározott, a bírák elmozdíthatatlanságára, illetve politikai tevékenységének tilalmára vonatkozó rendelkezés is, míg a pártatlanság alaptörvényi kritériuma döntően az eljárási törvény kizárásra vonatkozó szabályozásában ölt testet, valamint e kérdéskör kapcsán szükséges továbbá a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (továbbiakban: Bjt.) említése is.

A Bjt. szerint *a bíró hivatását esküjéhez hűen köteles gyakorolni, igazságszolgáltatási feladatainak teljesítését nem tagadhatja meg, a rábízott ügyekben folyamatosan, lelkiismeretesen köteles eljárni.*⁵⁵

Fontos még e törvényhely (2) és (4) bekezdése is, melyek szerint *a bíró minden ügyben befolyástól mentesen, és részrehajlás nélkül köteles eljárni,*⁵⁶ *illetve eljárása során köteles az ügyféllel szemben tisztességes és pártatlan magatartást tanúsítani.*⁵⁷

A Bjt. további szakaszainak áttekintését követően, de azok tételes citálása nélkül azt mondhatjuk,

⁵³ Alaptörvény 25. cikk (1) és (2) bekezdés

⁵⁴ Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdés 1. mondat

⁵⁵ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény 36. § (1) bekezdés

⁵⁶ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény 36. § (2) bekezdés

⁵⁷ Lásd: előbbi hivatkozás (4) bekezdés

hogy a bírói függetlenség kapcsán különbséget kell tennünk a bíró szakmai, illetve személyi függetlensége között. Az előbbi a bíró ítélkező tevékenységéhez kapcsolódik, és őt érintően az utasításadás, az ügyelvonás, valamint a felelősségre vonás tilalmában, míg az utóbbi – döntően – a szigorú összeférhetetlenségi szabályokban, a bíró elmozdíthatatlanságában, a mentelmi jogra vonatkozó szabályokban ölt testet.

5.3. Az EJEB a bíróság és a bíró pártatlanságát és függetlenségét kapcsán – az előbbieken írtakkal összhangban – objektív és szubjektív szempontok alapján egyaránt vizsgálja⁵⁸, több határozatban rögzítette e két megközelítés együttes áttekintésének fontosságát. A Ferrantelli és Santangelo kontra Olaszország⁵⁹, vagy akár a Morales kontra Olaszország⁶⁰ ügyben egyaránt megállapítást nyert, hogy a bírói pártatlanság követelményének sérelme az Egyezmény 6. cikk (1) bekezdésének megsértését eredményezi.

6. A nyilvánosság elve

„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”⁶¹

A „fair trial” keretében tehát rendkívül fontos garanciális jellegű alapelv a **nyilvánosság elve**.

6. 1. Az Egyezmény egyértelműen megfogalmazta, hogy *„az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné”*.⁶²

⁵⁸ Czine-Szabó-Villányi: Strasbourgi ítéletek a magyar büntetőeljárásban (Budapest, HVg-Orac 2008.) 230.

⁵⁹ 19874/92. szám -1996. augusztus 7.

⁶⁰ 39676/98. szám – 2000. november 16.

⁶¹ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés

⁶² Egyezmény 6. cikk 1. pont

Ezzel összhangban lévő rendelkezést tartalmaz a PPJNE is, eszerint „a sajtót és a nyilvánosságot ki lehet zárni a tárgyalás egy részéről vagy az egész tárgyalásról mind erkölcsi okokból, a demokratikus társadalom közrendjének, vagy az állam biztonságának védelme érdekében, mindakkor, amikor a felek magánéletének érdekei azt követelik, mind pedig a bíróság által feltétlenül szükségesnek ítélt mértékben, az olyan különleges körülmények fennállása esetén, amikor a nyilvánosság ártana az igazságszolgáltatás érdekeinek; azonban minden büntető vagy polgári ügyben hozott ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, kivéve, ha a fiatalkorúak érdekei mást kívánnak, vagy ha az eljárás házassági jogvitára vagy gyermekek gyámságára vonatkozik”⁶³

6.2. Az Alkotmány eredeti szövege a tárgyalás „nyilvános” voltára utalást sem tartalmazta. Noha e kritérium később még bekerült az Alkotmányba, az Alkotmánybíróság még ezt megelőzően határozott arról, hogy „alkotmányos követelmény, hogy a bíróság a tárgyalás nyilvánosságának kizárása kérdésében [...] [a PPJNE] 14. cikk 1. pontja, illetve az [...] [Egyezmény] 6. cikk 1. pontja figyelembevételével döntsön.”⁶⁴

Az AB e határozata szerint „az eljárás nyilvánossága elsősorban a tárgyalás nyilvánosságának és a bírósági döntés nyilvános kihirdetésének követelményét jelenti”. A zárt tárgyalás elrendelésének lehetősége e garancia korlátozhatóságára utal, ezt egyébként az AB egy másik határozata egyértelműen ki is mondta.⁶⁵

E körben feltétlenül említést kell tenni az Alkotmánybíróság 873/B/2008. AB határozatáról, amely egyértelmű különbséget tett a tárgyalás nyilvánossága és a közérdekű adatok nyilvánossága között.

6.3. Az EJEB gyakorlata szerint a tárgyalás akkor „fair”, ha az megfelel a nyilvánosság követelményeinek is, az e körben esetleg felmerülő kivétel – annak törvényes és indokolt volta esetén – értelemszerűen nem alapozza meg az elmarasztalást.

A Bíróság – azon túl, hogy elvi éllel fogalmazta meg, hogy a tisztességes eljárás követelményei büntetőügyek esetében szigorúbbak és bíróságnak főszabály szerint nyilvános tárgyalást kell tartania – többek között a Botten kontra Norvégia⁶⁶, a Göc kontra Törökország⁶⁷ ügyekben a nyilvánosság elvének megsértése miatt marasztaló ítéletet hozott az adott állammal szemben.

⁶³ PPJNE 14. cikk 1. pont

⁶⁴ 58/1995. (IX. 15.) AB határozat

⁶⁵ 60/1994. (XII. 24.) AB határozat

⁶⁶ Reports 1996-I. p. 123. – 1996.február 19.

⁶⁷ 36590/97. sz. – 2002. július 11.

7. Az ésszerű határidőn belüli elbírálás

Az Alaptörvény az ügy **ésszerű határidőn belüli elbírálását** írja elő, míg az Egyezmény az ésszerű határidőn belüli tárgyalás terminológiáját használja. Előírása szerint *„mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően”*.⁶⁸

Az Egyezmény és kilenc kiegészítő jegyzőkönyv Magyarország általi 1990. november 6-i aláírása után Bán Tamás az alábbiak szerint fogalmazott: *„a 13. cikkel összefüggésben csak az ésszerűtlenül hosszú ideig elhúzódó bírósági eljárásokból eredő panaszok menetközbeni orvoslási lehetőségét látom szükségesnek megteremteni.”*⁶⁹

És ehelyütt feltétlenül szót kell ejtenünk az ún. kifogás hazai jogintézményéről. A a bírósági eljárás elhúzódása miatti kifogás jogintézményének bevezetéséhez kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2006. évi XIX. törvény teremtette meg a büntetőeljárásban⁷⁰ is. Lényege szerint a vádlott, a védő és a magánfél a bíróság meghatározott mulasztása miatt az ügyben eljáró bíróságnál írásban kifogást terjeszthet elő, kérve a mulasztás tényének megállapítását, valamint – megfelelő határidő tűzésével – a mulasztó bíróságnak az elmulasztott eljárási cselekmény elvégzésére vagy határozat meghozatalára, vagy a megfelelő intézkedés megválasztására történő utasítását.

A hatályos rendelkezések szerint kifogás akkor terjeszthető elő, ha a törvény a bíróság részére az eljárási cselekmény elvégzésére vagy valamely határozat meghozatalára határidőt állapított meg, azonban az eredménytelenül eltelt, illetve a bíróság az ügyész, az eljárásban részt vevő személy, a megkeresett szerv vagy személy, a tanú vagy a szakértő részére az eljárási cselekmény elvégzésére határidőt tűzött ki, amely eredménytelenül eltelt, és a bíróság a mulasztóval szemben nem alkalmazta a törvény által lehetővé tett intézkedéseket.

A 2006. április 1. napjától hatályos rendelkezés kapcsán a bíróságokon alig pár kifogás érkezett, a

⁶⁸ Egyezmény 6. cikk 1. pont első mondat

⁶⁹ Acta Humana 1992. évi 6-7. száma - Emberi jogi közlemények

⁷⁰ Be. 262/A-B. §

jogintézmény elmúlt több, mint hat éves gyakorlatára visszatekintve kijelenthető, hogy a hozzáfűzött reményeket nem igazán váltotta be.

Pedig éppen az eljárások elhúzódása az a leggyakoribb ok, amely miatt Magyarország az Emberi Jogok Európai Bírósága elé alperesi pozícióba kerül. 2012. június 30. napján a hazai bíróságok eljárásával összefüggésben 82 ügy volt folyamatban a bíróság előtt, és ezek döntő többsége az eljárások elhúzódása miatt indult. Az ezen ok miatt indult ügyek kirívóan magas száma okán az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága is aggodalmának adott hangot. A Bizottság ez év márciusában tartott ülésének határozata szerint: „A küldöttek

- 1. aggodalommal jegyezték meg, hogy a magyar hatóságok által tett intézkedések ellenére a bírósági eljárások elhúzódásával kapcsolatos helyzet láthatóan nem javult Magyarországon, amint azt a magyar hatóságok által bemutatott statisztikai adatok, valamint a Bírósághoz benyújtott nagyszámú hasonló ügy is bizonyítja;*
- 2. felhívták a magyar hatóságokat arra, hogy tegyenek intézkedéseket a hazai eljárások túlzott hosszának csökkentésére és vezessék be a hatékony, az Egyezmény – bírósági esetjogban meghatározott – standardjaival összhangban álló hazai jogorvoslatokat;*
- 3. ebben a vonatkozásban emlékeztettek a Miniszteri Bizottság CM/Rec(2010)3. sz. Ajánlására, amely az eljárások felgyorsítását és – az érdekelt felek által elszenvedett kár vonatkozásában – kártérítés megítélését egyaránt lehetővé tévő jogorvoslatok bevezetésére bátorítja az államokat, s amely hangsúlyozza e kérdés fontosságát olyan esetekben, amikor az ítéletek várhatóan nagyszámú további hasonló jogsértést generáló, strukturális problémákat tárnak fel;*
- 4. felhívták a magyar hatóságokat arra, hogy nyújtsanak tájékoztatást a Miniszteri Bizottság számára az ezen ügycsoportokba tartozó eljárások felgyorsítására tett intézkedésekről, amennyiben ezen eljárások hazai szinten jelenleg is folyamatban vannak;*
- 5. az általuk feltárt probléma strukturális jellegére figyelemmel úgy határoztak, hogy fokozott felügyeleti eljárás keretében utalják bizottsági vizsgálatra ezen ügyeket.”⁷¹*

Az eljárások elhúzódása miatt indult, az ún. Tímár-ügycsoportba tartozó ügyek kapcsán a Bíróság közel 170 ítéletet, illetve 50 határozatot hozott. Ezek közül feltétlenül említést kell tenni az előzetes letartóztatások tartamának elhúzódása miatt indult ügyekről, amelyek esetén az EJEB jóval szigorúbb elbírálást alkalmaz. Pusztán példálózó jelleggel említve, a 2003. december 2. napján kelt Imre kontra

⁷¹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 2012. március 6-án tartott 1136. ülésén hozott CM/Del/Dec(2012) 1136/11/06 March 2012. számú határozat

Magyarország⁷², vagy a 2010. december 21. napján kelt Szepesi kontra Magyarország⁷³ ügyben hozott ítéletben az EJEB az Egyezmény 5. cikkének 3. bekezdésének megsértését a fogva tartás idejének aránytalanul és ésszerűtlenül hosszú volta okán egyaránt megállapította. E határozatokban – is – elvi érveléssel mondta ki, hogy a személyes szabadságot korlátozó legszigorúbb kényszerintézkedés meghosszabbítása esetén annak okait mindig konkrét tényekkel kell alátámasztani, annak fenntartása csak abban az esetben indokolt, ha más, enyhébb kényszerintézkedés elrendelése az ügy összes körülményét figyelembe véve nem lehetséges. (e körben számos további, az eljárás elhúzódása miatt az Egyezmény megsértését kimondó magyar érintettségű határozat említésre kerülhetne, terjedelmi okok miatt ettől eltekintek)

8. Az ártatlanság vélelme

Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (2) bekezdése az **ártatlanság vélelmét** tartalmazó rendelkezés, amely szerint „senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.”⁷⁴

8.1. A gyökereiben a római jogra visszavezethető elv ugyancsak nem szerepelt az 1949. évi XX. törvény eredeti szövegében⁷⁵, az – az időközben kihirdetett nemzetközi dokumentumok ellenére is – csak az 1989-es módosítással került be az Alkotmányba.

Pedig az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata pontosan két évszázaddal korábban már egyértelműen deklarálta azt az alapvetést, hogy „mindaddig, amíg bűnössé nem nyilvánítják, minden ember ártatlannak vélelmezendő”.⁷⁶

A nemzetközi dokumentumoknál maradva, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (továbbiakban: EJENY) szerint „minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni

⁷² 53129/99 sz. kérelem – 2003. december 2.

⁷³ 7983/06. sz. kérelem - 2010. december 21.

⁷⁴ Alaptörvény 28. cikk (2) bekezdés

⁷⁵ Horváth Tibor: Az ártatlanság vélelme a büntetőperben - Jogtudományi Közlöny 1951. 466

⁷⁶ Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata IX. cikk

mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett, törvényesen megállapítják”.⁷⁷

Az EJENY olvasatában tehát az ártatlanság védelme és – ezen dolgozat keretei között részletesen a következő pontban érintendő – védelemhez való jog szervesen összekapcsolódik.⁷⁸ Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy a védelemhez való jog esetleges csorbulása esetén az ártatlanság védelmezendő, a védelem megdöntése nem lehet eredményes.⁷⁹

8.2. Az Egyezmény szerint *„minden bűncselekménnyel megvádolt személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a jognak megfelelően meg nem állapították”*⁸⁰, míg a PPJNE hivatalos fordítása szerint *„bűncselekmény elkövetésével vádolt minden személynek joga van arra, hogy ártatlannak tekinték mindaddig, amíg bűnösségét a jog szerint be nem bizonyították”*.⁸¹

8.3. Az emberi méltósághoz való jog említésekor ejtettünk szót arról, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlata a bűnösségen alapuló felelősség követelményét nem az ártatlanság vélemének, hanem az emberi méltósághoz való jognak elvéből kiindulva vezeti le.⁸²

Az ártatlanság védelme – a „senki sem” tagadó fordulatból következtethetően – mindenre vonatkoztatandó gyakorlatilag feltétlen parancs. És: nemcsak a bíróságokra értendő, különösen a vonatkozó AB határozatot követően „parancs a büntetőügyben eljáró bíróság, ügyész, nyomozó hatóság számára”.⁸³

A bűnösség kérdésének vizsgálata kapcsán ugyancsak az Alkotmánybíróság vonatkozó határozata ad eligazítást, amely szerint *„az ártatlanság védelme a bűnösség, illetve felelősség, valamint jogkövetkezményeik megállapításával szemben jelenthet garanciát”*.⁸⁴

Ugyancsak alkotmánybíróági álláspont, hogy a vizsgált garancia *„nem csupán azokra a szabályokra terjed ki, amelyek a szűkebb értelemben vett – bűncselekmény miatt a büntetőeljárás szabályai szerint folytatott – büntetőjogi felelősségre vonásra nézve irányadók, hanem egyéb eljárásokra is [...] alkalmazható”*.⁸⁵

⁷⁷ EJENY 11. cikk (1) bekezdés

⁷⁸ Blutman László: Az ártatlanság védelme – alkotmányos alapelv - Belügyi Szemle 1989. 8–17

⁷⁹ Bencze Mátyás: Az ártatlanság védelmének érvényesülése a magyar büntetőbíróságok gyakorlatában – (jog.unideb.hu/)

⁸⁰ Egyezmény 6. cikk 1. pont

⁸¹ PPJNE 14. cikk 2. pont.

⁸² 11/1992.(III.5.) AB határozat

⁸³ 26/1999. (IX. 8.) AB határozat

⁸⁴ 727/D/2000. AB határozat

⁸⁵ 26/B/1998. AB határozat

Ez az álláspont megerősítette az AB 1284/B/1990. AB határozatában elfoglalt álláspontot is, amely szerint az ártatlanság vélelme a szabálysértési felelősségre is érvényesül.

Ehelyütt fontos még utalni az elv jogállami jellegét erősítő tényre, hogy az AB egy határozatában – éppen e vizsgált elv kapcsán – egyértelműen mutatott rá arra, hogy „*a bűnüldözés sikertelenségének kockázatát az állam viseli.*”⁸⁶

8.4. Az ártatlanság vélelmének alaptörvényi elvéhez kapcsolódóan feltétlenül szót kell ejteni az in dubio pro reo elvéről is. Már csak azért is, mert az AB álláspontja és gyakorlata is hasonló: „*az ártatlanság vélelmének lényegéből következik végül az a követelmény, hogy a terhelt büntetőjogi felelősségét (bűnösségét) csak akkor állapíthatja meg jogerős bírói ítélet, ha az kétséget kizáróan bizonyítást nyert.*”⁸⁷

Az „*ártatlanság vélelmének [...] tartalma tehát az a védelem, amely [...] a bűnösség megállapítása, továbbá a bűnösség megállapításához kapcsolódó jogkövetkezmények tekintetében érvényesül.*”⁸⁸

Az Alkotmánybíróság, mondhatni sommás megállapítása szerint: „*az ártatlanság vélelme a bűnösség, illetve felelősség, valamint jogkövetkezményeik megállapításával szemben jelenthet garanciát.*”⁸⁹

Az AB gyakorlata szerint feltétlenül erősíti ezen garanciát a Be. önvádra kötelezés tilalma néven ismert alapelve, mert – az AB-álláspont szerint – az „*ártatlanság vélelmének védelmét biztosítja, ha az ügyfél vallomását jogosult megtagadni.*”⁹⁰

8.5. Az ártatlanság vélelme, mint garanciális alapelv rendkívül fajsúlyos voltát az is mutatja, amit az AB az alábbiakban fogalmazott meg: „*az ártatlanság védelmét már nem lehet más alkotmányos jog miatt korlátozni, de fogalmilag sem lehetséges nem teljesen érvényesíteni.*”⁹¹

Fontos, hogy ezzel a felfogással van összhangban az az alaptörvényi rendelkezés, amely szerint, amikor a különleges jogrendben az alapvető jogok gyakorlása döntően felfüggeszthető, illetve meghatározott mértéken túl is korlátozható, e jog akkor sem szenvedhet csorbát.⁹²

Tehát az ártatlanság vélelme az Alaptörvény 48-54. cikkeiben szabályozott különleges jogrend esetén

86 9/1992. AB határozat

87 1284/B/1990. AB határozat

88 26/B/1998. AB határozat

89 727/D/2000. AB határozat

90 41/1991. (VII. 3.) AB határozat

91 11/1992. (III. 5.) AB határozat

92 Alaptörvény 54. cikk (1) bekezdés

sem függeszthető fel, és nem is korlátozható.

8.6. Az EJE az ártatlanság védelmének elve kapcsán egyértelműen határozta meg, hogy a terhelt elítéléséig ártatlannak kell vélelmezni⁹³. Az eseti döntések körében mindenképpen szót kell ejteni a meglehetősen tanulságos és e jog mindenkit megillető voltát rögzítő Pándy András kontra Belgium ügyről⁹⁴, de példaként szolgálhat Grabchuk kontra Ukrajna ügyben született döntés is. Előbbi esetében a bíró a jogerős elítélést megelőzően vont párhuzamot a terhelt és egy sorozatgyilkos személye között, utóbbinál az eljárást – részben elévülés miatt - megszüntető határozat indokolása tartalmazott utalást az értelemszerűen jogerősen el nem ítélt terhelt bűnösségre.

9. A védelemhez való jog

Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (3) bekezdése ugyancsak garanciális jelentőségű rendelkezést tartalmaz. Az első mondat szerint: „*A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez.*”⁹⁵

E garanciális szabály – is – természetesen szervesen összefügg a tisztességes eljáráshoz való joggal, ezt az AB gyakorlata is alátámasztja: „A büntetőeljárás tisztességes voltának lényeges eleme a terhelt védelemhez való jogának hatékony érvényesülése”⁹⁶, jelentőségéből adódón mégis a kérdés feltétlenül önálló boncolgatása indokolt.

9.1. A védelemhez való jog történeti előzménye az 1789. évben elfogadott amerikai alkotmánynak a büntetőeljárások menetét és alapelveit rögzítő hatodik kiegészítéséhez köthető. „*Amendment VI.: In all criminal prosecutions, the accused shall enjoy the right to a speedy and public trial, by an impartial jury of the State and district wherein the crime shall have been committed, which district shall have been previously ascertained by law, and to be informed of the nature and cause of the accusation; to be confronted with the witnesses against him; to have compulsory process for obtaining witnesses in his favor, and to have the Assistance of Counsel for his defence.*”⁹⁷

⁹³ EJT 1997/2. sz.

⁹⁴ 13538/2002. – 2006. szeptember 21.

⁹⁵ Alaptörvény XXVIII. cikk 1. mondat

⁹⁶ 17/2005. (IV. 28.) AB határozat

⁹⁷ The Bill of Rights: Its History and Significance

Az EJENY kapcsán – az előbbi pontnál – került említésre, hogy a védelemhez való jogot az ártatlanság vélelmének elvével összefüggésben értelmezi, míg az Egyezmény 6. cikkének 3. pontja szerint: *„Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights: a) to be informed promptly, in a language which he understands and in detail, of the nature and cause of the accusation against him; b) to have adequate time and facilities for the preparation of his defence; c) to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require;”*⁹⁸

Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Egyezmény szerint *„minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy a) a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól; b) rendelkezék a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel; c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessék, és ha nem állnak rendelkezésre eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet”*.⁹⁹

A nem teljesen szöveghű fordítás ezen garanciális elv vizsgálata szempontjából irányadó lehet, tekintettel arra is, hogy az Alaptörvényben meghatározott, és az 1949. évi Alkotmányban írtakkal megegyező alanyi kör, a büntetőeljárás alá vont személyek köre.

9.2. A védőre vonatkozó legalapvetőbb szabályokat a Be. tartalmazza. Ezek szerint *védőként – meghatalmazás vagy kirendelés alapján – ügyvéd, illetőleg külön törvényben foglalt feltételek esetén európai közösségi jogász járhat el”*.¹⁰⁰

Védőként veendő figyelembe a Be. 44. § (5) bekezdésében írtak alapján az ügyvédjelölt is, ezen túlmenően a Be. 451. §-a a fiatakorúak elleni büntetőeljárásban törvényes képviselő esetén akként fogalmaz, hogy *„jogára a védő jogai az irányadók”*¹⁰¹, sőt a Be. 452. § (3) bekezdésében írtak alapján mindez az ugyanezen különleges eljárásban esetleg érintett eseti gondnokra is igaz.

⁹⁸ Egyezmény 6. cikk 3 b), c) pont

⁹⁹ 1993. évi XXXI. törvény

¹⁰⁰ Be. 44. § (1) bekezdés

¹⁰¹ Be. 451. § 3. mondata

9.4. Az Alaptörvényi rendelkezés mind a személyes, mind a védő általi védekezés lehetőséget biztosítja, ami úgy az Egyezmény¹⁰², mint a PPJNE¹⁰³ rendelkezéseivel összhangban van.

Az AB gyakorlata szerint pedig a védelemhez való jog alkotmányos megítélésére a büntetőeljárás alá vont személy és a védelmét ellátó jogainak együttes áttekintése¹⁰⁴, másképpen fogalmazva a terhelt és védője eljárási jogosultságainak együttes értékelése alapján lehetséges.¹⁰⁵

A védelemhez való jog garanciális szabálya – jellegénél fogva – több jog ötvözete, ezen terhelti és védői jogosítványok (például tájékoztatás, értesítés, kézbesítés, iratmásolatok) a Be. szabályai között nyertek tételes elhelyezést.¹⁰⁶

Kifejezetten a védő által ellátott védelemhez köthető további garanciális rendelkezés az Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdés második mondata, amely szerint *„a védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.”*¹⁰⁷

E garanciális szabály által védettek köre a „védő” kategóriája alatt előbbiekben felsoroltakra értelemszerűen kiterjed.

A büntetőjogi felelősségre vonhatóságának kizártsága csak és kizárólag a védőnek a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt lehetséges, nem a konkrét cselekmény jogellenességét zárja ki, hanem az amiatti, a Btk. szerint a törvényben meghatározott egyéb¹⁰⁸ ok fennállását jelenti.

A védelem joga – hasonlóan az ártatlanság védelme kapcsán kifejtettekhez – különleges jogrend esetén sem korlátozható, illetve függeszthető fel.

9.5 Az EJEB több, a tárgyhoz kapcsolódó határozatot is hozott. Megsérti az Egyezményt, ha a terhelt számára nem engedélyezik, hogy fogva tartása első 24 órájában konzultáljon a védőjével¹⁰⁹, de említést érdemel az a 2000. június 6. napján kelt Averil kontra Egyesült Királyság,¹¹⁰ illetve

¹⁰² Egyezmény 6. cikk 3.c) első fordulat, második fordulat

¹⁰³ PPJNE 14. cikk 3. d) pont

¹⁰⁴ 6/1998. (III. 11.) AB határozat

¹⁰⁵ 25/1991. (V. 18.) AB határozat

¹⁰⁶ Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd (Budapest, Pécs: Dialóg Campus 2002)

¹⁰⁷ Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdés második mondata

¹⁰⁸ Btk. 22. § i) pont

¹⁰⁹ EJF 2001/12. sz.

¹¹⁰ EJF 2001/2. sz.

Magee kontra Egyesült Királyság¹¹¹ ügy is. A Bíróság a védelemnek jogának sérülése kapcsán mindkét esetben kimondta a 6. cikk 1. pontjának a 6. cikk 3. pont c) alpontjával összefüggésben történt megsértését.¹¹²

10. Nullum crimen sine lege, nullum crimen sine poena

Az Alaptörvény büntetőeljárást érintő garanciális rendelkezései közül rendkívüli jelentőséggel bír a büntetőjogászok által **nullum crimen sine lege, nullum crimen sine poena** elvként jelölt XXVIII. cikk (4) bekezdés. „*Senki sem nyilvánítható bűnösnek és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.*”¹¹³

A büntető normák körében nem az eljárási, hanem a büntető anyagi szabályok között elhelyezett, megkülönböztetetten meghatározó jelentőséggel bíró alapelv tartalmát több, büntetőjogi rendelkezés tölti meg tartalommal.

A több, mint két évszázados múlta visszatekintő jogintézmény történetét már csak fajsúlyos volta miatt is érdemes legalább röviden áttekinteni.

10.1. Jogtörténeti tanulmányainkból tudjuk, hogy első megjelenése 1776-ra tehető: „*That retrospective laws, punishing facts committed before the existence of such laws, and by them only declared criminal, are oppressive, unjust, and incompatible with liberty; wherefore no ex post facto law ought to be made*”.¹¹⁴

Röviddel ezt követően tette magáévá a visszaható hatályú jogalkotás és jogalkalmazás tilalmának elvét az Egyesült Államok Alkotmánya is: „*No Bill of Attainder or ex post facto Law shall be passed*”¹¹⁵, illetve „*No State shall enter into any Treaty, Alliance, or Confederation; grant Letters of Marque and Reprisal; coin Money; emit Bills of Credit; make any Thing but gold and silver Coin a Tender in Payment of Debts; pass any Bill of Attainder, ex post facto Law, or Law impairing the Obligation of Contracts, or grant any Title of Nobility.*”¹¹⁶

¹¹¹ EJF 2001/2. sz

¹¹² Czine-Szabó-Villányi: Strasbourgi ítéletek a magyar büntetőeljárásban (Budapest, HVg-Orac 2008.)

¹¹³ Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdés

¹¹⁴ Constitution of Maryland XV. November 11, 1776

¹¹⁵ Constitution of the United States of America Article I. section 9.

¹¹⁶ Constitution of the United States of America Article I. section 10.

Kontinensünkön gyakorlatilag az előbbiekkal egy időben, az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatában látott napvilágot az elv: „*La Loi ne doit établir que des peines strictement et évidemment nécessaires, et nul ne peut être puni qu'en vertu d'une Loi établie et promulguée antérieurement au délit, et légalement appliquée.*”¹¹⁷ („mindenkit csak olyan törvény alapján lehet megbüntetni, amelyet a bűncselekmény előtt hoztak, hirdettek ki és szabályszerűen alkalmaztak”)

10.2. E rövid jogtörténeti visszapillantást követően nézzük, hogy a jelenleg irányadó nemzetközi dokumentumok miként szabályozzák e kérdést.

Az EJENY 11. cikkének rendelkezései szerint: „(1) *Everyone charged with a penal offence has the right to be presumed innocent until proved guilty according to law in a public trial at which he has had all the guarantees necessary for his defence.* (2) *No one shall be held guilty of any penal offence on account of any act or omission which did not constitute a penal offence, under national or international law, at the time when it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time the penal offence was committed.*”¹¹⁸

Az Egyezmény a *No punishment without law* alcímben rögzíti: „1 *No one shall be held guilty of any criminal offence on account of any act or omission which did not constitute a criminal offence under national or international law at the time when it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time the criminal offence was committed.* 2 *This article shall not prejudice the trial and punishment of any person for any act or omission which, at the time when it was committed, was criminal according to the general principles of law recognised by civilised nations.*”¹¹⁹

A PPJNE 15. cikke szerint: „1 . *No one shall be held guilty of any criminal offence on account of any act or omission which did not constitute a criminal offence, under national or international law, at the time when it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time when the criminal offence was committed. If, subsequent to the commission of*

117 Declaration des droits de l'homme et ducitoyen de 1789 - Article VIII.

118 The Universal Declaration of Human Rights – Article 11.

119 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms – Article 7.

the offence, provision is made by law for the imposition of the lighter penalty, the offender shall benefit thereby. ¹²⁰ (Senkit sem lehet bűnösnek nyilvánítani olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején sem a belső, sem a nemzetközi jog értelmében nem volt bűncselekmény. Ugyanígy nem lehet súlyosabb büntetést kiszabni annál, mint amely a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható volt. Amennyiben a bűncselekmény elkövetése után a törvény enyhébb büntetés alkalmazását rendelte el, ennek előnyeit az elkövető javára érvényesíteni kell.)

10.3. A szabályozás nemzetközi háttérének áttekintése után nézzük a nullum crimen garanciájának szervezeti és működési alapelvei változásait.

Talán nem meglepő, hogy az 1949-es Alkotmányunk Az állampolgárok jogai és kötelessége című – eredeti számozását tekintve – VII. fejezetében nem találjuk a nullum crimen sine lege elvét. Kétségtelen, hogy a későbbiekben említendőek szerint alacsonyabb szintű – tehát nem alkotmányos – szabályozásban kizárólag a jogalkalmazóra vonatkozó előírások tetten érhetőek ugyan, amit viszont a lex posteriori derogat lege priori szabálya jelentősen lerontott.

Hazánkban a nullum crimen sine lege elve, mint Alkotmányban is rögzített garancia – több, mint kétszáz évvel a marylandi alkotmányt követően – 1989. október 23. napjától jelenítődött meg.

Az 57. § (4) bekezdése az alábbiak szerint rendelkezett: *„Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény.”*¹²¹

E szabályozást a liszaboni szerződéssel egyidejűleg hatályba lépő 2007. évi CLXVII. törvény 1. §-a módosította, eszerint *„senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – a határozatok kölcsönös elismerése elvének érvényesülése céljából az EU jogi aktusai által meghatározott körben, az alapvető jogok lényeges tartalmát nem korlátozva – a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség létrehozásában közreműködő más állam joga szerint nem volt bűncselekmény”*.¹²²

A módosítás alapvető oka az uniós büntetőjogi együttműködés paramétereinek történő megfelelés volt.

A nullum crimen elvéhez kapcsoló törvényi szintű szabályozás rövid áttekintését illő a Csemegi

¹²⁰ International Covenant on Civil and Political Rights Article 15.

¹²¹ Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény 34. §

¹²² A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló 2007. évi CLXVII. törvény 1. §

kódex 1-2. §-aira történt visszautalással kezdeni: „1. § Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít. Büntett vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint a melyet arra, elkövetése előtt, a törvény megállapított. 2. § Ha a cselekmény elkövetésétől, az ítélelhozásig terjedő időközben, egymástól különböző törvények, gyakorlat vagy szabályok léptek hatályba: ezek közül a legenyhébb intézkedés alkalmazandó.”¹²³

A Büntető Törvénykönyv Általános Részéről szóló 1950. évi II. törvény (továbbiakban: Btá.) az 1. § (3) bekezdésében, míg a Büntető Törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvény a 2. § (1) bekezdésében határozta meg a büntett fogalmát.

Utóbbi szerint „Büntett az a társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli, és amelyet szándékosan vagy - ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti - gondatlanul követnek el.”¹²⁴

A Btá. azt határozta meg, hogy „az újabb törvényt a hatálybalépése előtt elkövetett cselekményre [akkor] is alkalmazni kell”, ha „az kifejezetten kimondja, hogy hatálya a hatálybalépése előtt elkövetett cselekményre is kiterjed”¹²⁵

Az 1961. évi V. törvény 3. § (1) bekezdése szerint „A büntettet az elkövetés idején hatályban levő törvény szerint kell elbírálni. (2) Ha az elbíráláskor olyan új büntető törvény van hatályban, amely szerint a cselekmény már nem büntett, vagy enyhébb elbírálás alá esik, az új törvényt kell alkalmazni a hatályba lépése előtt elkövetett cselekményre is; egyébként az új büntető törvénynek visszaható ereje nincs”.¹²⁶

Ehhez képest az 1962. évi 10. törvényerejű rendelet¹²⁷ a háborús büntettek elévülési idejének visszaható hatályú meghosszabbításáról rendelkezett, amit ugyan a 1964. évi 27. törvényerejű rendelet¹²⁸ hatályon kívül helyezett, de más rendelkezésével kimondta, hogy bizonyos háborús büntettek büntethetősége nem évül el.

Mindezek alapján megerősítődik tehát az a fentebb írott alapvetés, amely szerint 1989-ig alkotmányos garancia hiányában a nullum crimen törvényi szabályozása még csak látszólagosan sem volt teljes körűnek tekinthető.

123 1878. évi V. törvénycikk - A magyar büntetőtörvénykönyv a bünttekről és vétségekről

124 1961. évi V. törvénykönyv - A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről – 2. § (1) bekezdés

125 A büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény 2. § (2) bekezdés b) pont

126 1961. évi V. törvénykönyv - A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről – 3. §

127 A Büntető Törvénykönyv hatálybalépéséről, végrehajtásáról és egyes szabálysértésekről szóló 1962. évi 10. törvényerejű rendelet 20. § (2) bekezdés

128 A háborús büntettek és a miattuk kiszabott egyes büntetések elévülésének kizárásáról szóló 1964. évi 27. törvényerejű rendelet 2. § 2. mondat

10.4. A garancia – tartalmát tekintve – a „senki” megfogalmazásból gyakorlatilag mindenkire, természetes és jogi személyekre egyaránt vonatkozik, és az előbb vázoltakkal ellentétben nemcsak a jogalkalmazóra, de magára a törvényalkotóra, illetve tágabb értelemben a jogalkotóra vonatkozóan is tartalmaz korlátozó előírást.

A fenti nemzetközi és hazai történeti áttekintést követően, röviden nézzük meg az Alkotmánybíróságnak a nullum crimen alkotmányos garanciájához kapcsolódó gyakorlatát.

Az AB számos határozatában foglalkozott ezzel, mint a jogbiztonság, kiszámíthatóság és előreláthatóság elvéből közvetlenül is levezethető elvével.¹²⁹

Az Alkotmánybíróság a nullum crimen et nulla poena sine lege elvét a büntetőjogi legalitás alkotmányos elve alapján értelmezi. Ezzel összefüggésben az alkotmányos jogállamok alkotmányainak összehasonlító vizsgálatát is elvégezte, és azt állapította meg, hogy nem elegendő a bűncselekmény törvényben történő tiltása, és büntetéssel való fenyegetése, hanem a büntetőjogi felelősségre vonásnak, az elítélésnek és a megbüntetésnek egyaránt törvényen alapulónak és törvényesnek kell lennie.¹³⁰

Az Alkotmány 57. § (4) bekezdése kapcsán akként foglalt állást, hogy „azt tartalmazza, hogy valamely személy büntetőjogi felelősségre vonása és megbüntetése csak olyan hatályos büntető törvény alapján történhet, amely időben megelőzi a bűnelkövetést”.¹³¹

Ugyanezen AB határozat mondja ki azt is, hogy „az Alkotmány 57. § (4) bekezdése [...] nem egyéb, mint a visszaható büntető jogalkotás tilalma.”¹³²

Az „alkotmányos büntetőjog” témakörében klasszikusnak tekintett 11/1992. (III. 5.) AB határozat szerint *„az elbíráláskori enyhébb szabály alkalmazásának előírása a jogállamiság követelményéből fakad, az Alkotmány ugyanis nem engedheti meg alapelveitől idegen normák alkalmazását (például halálbüntetés kiszabását), még az elkövetéskori törvény alkalmazási főszabálya mellett sem”*.¹³³

Ugyanezen AB határozat fogalmazta meg azt, hogy *„a bíróság az elkövetéskor hatályos törvény szerint bírálja el a bűncselekményt (állapítja meg a büntetőjogi felelősséget, nyilvánít bűnössé, ítéel*

129 9/1992. (I.30.) AB határozat

130 Palánkai Tiborné: A büntetőhatalom alkotmányosságáról 253. old. – Összeállítás az Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú határozataiból – In.: Büntetendőség, büntethetőség (szerkesztette: Wiener A. Imre, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1997.)

131 435/B/1999. AB határozat

132 lásd: fenti hivatkozást

133 11/1992. (III. 5.) AB határozat

*el), a büntetést is eszerint szabja ki, kivéve, ha új törvény lépett hatályba, amely enyhébb elbírálást tesz lehetővé, vagy a cselekmény már nem bűncselekmény, és így nem büntetendő”.*¹³⁴

A hatályos szabályozás szerint tehát *„senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben - más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.”*¹³⁵

A visszaható hatály tilalma alól kivételt képez a (4) bekezdés, amely szerint nem zárja ki valamely személy büntetőeljárás alá vonását és elítélését olyan cselekményért, amely elkövetése idején a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint bűncselekmény volt.¹³⁶ További alkotmányos garanciát fogalmaz meg viszont az Alaptörvény XXVIII. cikkének (6) bekezdése: *„A jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltethető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy - nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben - más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték”.*¹³⁷

12. A jogorvoslat joga

A **jogorvoslat jogának** alkotmányos garanciáját tartalmazza az Alaptörvény XXVIII. cikkének (7) bekezdése, amely szerint *„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.”*¹³⁸

12.1. Az 1949. évi XX. törvényben a jogorvoslat joga, mint garanciális alapelv nem szerepelt. Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány Alapvető jogok és köteleességek című, XII. fejezetét – mint ahogyan arra már az előbbieken is történt utalás – számos ponton meghatározóan módosította. Az 57. § módosult (5) bekezdése szerint *„A Magyar Köztársaságban a törvényekben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírói, államigazgatási vagy más hatósági döntés ellen, amely jogát vagy jogos érdekét sérti.”*¹³⁹

A rendelkezés 1989. október 23. napjától 1997. július 30. napjáig volt hatályban, az Alkotmány 1997.

¹³⁴ lásd: fenti hivatkozást

¹³⁵ Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdés

¹³⁶ Alaptörvény XXVIII. cikk (5) bekezdés

¹³⁷ Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdés

¹³⁸ Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdés

¹³⁹ Az Alkotmány módosításáról 1989. évi XXXI. törvény 34. §

évi LXI. törvénnyel történő módosítását követően az 57. §-ának (5) bekezdése az alábbi lett: „A Magyar Köztársaságban a törvényben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslati jogot - a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan - a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával elfogadott törvény korlátozhatja.”¹⁴⁰

A módosítás lényege – a nyelvtani pontosításon és a változások értelemszerű átvezetésén túl – az (5) bekezdés második mondatának beillesztése volt, és eme rendelkezés ebben a formában egészen 2011. december 31. napjáig volt hatályos.

Az Alaptörvény vonatkozó szövege – részben szükségszerűen – eltér az Alkotmány rendelkezéseitől. Az Alapvetés A) cikke szerint HAZÁNK neve Magyarország, így nyilván nincs – nem lehet – utalás a Magyar Köztársaságra. Elmarad „a törvényben meghatározottak szerint” formula is, és hiányzik a régi 57. § (5) bekezdésének a jogorvoslati jog korlátozásának szabályaira vonatkozó utolsó mondata is.

A hazai változások áttekintése után térjünk át arra, hogy a vonatkozó nemzetközi normák miként szabályozzák a garanciális jellegű jogorvoslat jogának kérdését.

12.2. A PPJNE szabályozása szerint: „Az Egyezségokmányban részes minden állam kötelezi magát annak biztosítására, hogy 1. minden olyan személy, akinek az Egyezségokmányban elismert jogai vagy szabadságai sérelmet szenvednek, hatékony jogorvoslattal élhessen akkor is, ha a jogok megsértését hivatalos minőségben eljáró személyek követték el; 2. a jogorvoslattal élő személy jogai tekintetében az illetékes bírói, államigazgatási vagy törvényhozó hatóság vagy az állam jogrendszere szerint illetékes más hatóság határozzon, és fejlessze a bírói jogorvoslat lehetőségeit; 3. az illetékes hatóságok a helytállónak elismert jogorvoslatnak érvényt szerezzenek.”¹⁴¹

A PPJNE 14. cikk 5. pontja szerint „Bűncselekmény elkövetésében bűnösnek nyilvánított minden személynek joga van arra, hogy bűnösnek nyilvánítását és elítélését felsőbb bíróság a törvénynek megfelelően felülvizsgálja.”¹⁴²

Az Egyezmény eredetileg **nem** tartalmazta a (hatékony) jogorvoslathoz való jogot, az Egyezményhez

140 A Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról szóló 1997. évi LIX. törvény 12. §

141 PPJNE 2. cikk 3. pont)

142 PPJNE 14. cikk 5. pontja

fűzött, 1984. november 22. napján kelt, hetedik kiegészítő jegyzőkönyv második, a Fellebbezéshez való jog büntetőügyekben alcímet viselő cikke szerint „*annak, akit bíróság bűncselekmény miatt elítélt, joga van arra, hogy a bűnössége megállapítását, illetőleg a büntetés kiszabását tartalmazó ítéletet felsőbb bírósággal felülbíráltassa. E jog gyakorlását, ideértve azokat az okokat is, melyekre alapítva a jogok gyakorolhatók, jogszabályban kell szabályozni; E jogot korlátozni lehet a jogszabályok által meghatározott kisebb jelentőségű bűncselekmények esetében, vagy abban az esetben, amikor a szóban forgó személy ügyét első fokon a legfelső bírói fórum tárgyalta, vagy amikor a felmentő ítélet ellen benyújtott jogorvoslat folytán hoztak bűnösség megállapítását tartalmazó ítéletet*”.¹⁴³

Az Egyezmény kifejezetten a „hatékony jogorvoslathoz való jogról” beszél, amikor azt mondja, hogy „bárkinek, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.”¹⁴⁴

A hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jogról az Európai Unió Alapjogi Chartája az alábbiak szerint rendelkezik: „*Mindenkinek, akinek az Unió joga által biztosított jogait és szabadságait megsértették, az e cikkben megállapított feltételek mellett joga van a bíróság előtti hatékony jogorvoslathoz. Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által megelőzően létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja. Mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselő igénybevételéhez. Azoknak, akik nem rendelkeznek elégséges pénzeszközökkel, költségmentességet kell biztosítani, amennyiben az igazságszolgáltatás hatékony igénybevételéhez erre szükség van.*”¹⁴⁵

A hatékony jogorvoslati jog immár tehát „nemcsak” emberi jogi dimenzió, hanem az unió joga által

¹⁴³ Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez - 2. cikk (1), (2) bek.]

¹⁴⁴ Egyezmény 13. cikk

¹⁴⁵ Az Európai Unió Alapjogi Chartája - Igazságszolgáltatás - 47. CIKK - Nizza, 2000. december 7.

is biztosított jog. A Charta rendkívül figyelemre méltó módon a saját rendelkezéseire általános értelmező rendelkezéseket tartalmaz, és azokhoz egyenként magyarázatot is ad, úgy, hogy mintegy „átjárhatóvá” teszi az Egyezményben biztosított jogokat, sőt azok számára helyenként kiterjedtebb védelmet enged

Az (1) bekezdés szerint „az e Chartában elismert jogok és szabadságok gyakorlása csak a törvény által, és e jogok lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. Az arányosság elvére figyelemmel, korlátozásukra csak akkor és annyiban kerülhet sor, ha és amennyiben az elengedhetetlen és ténylegesen az Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálja.”¹⁴⁶

A (2) bekezdés értelmében *„a Charta által elismert, a Szerződések egyes rendelkezéseiben szabályozott jogok csak az ott meghatározott feltételek és korlátozások mellett gyakorolhatók”¹⁴⁷*, míg a (3) bekezdés akként rendelkezik, hogy *„amennyiben e Charta olyan jogokat tartalmaz, amelyek megfelelnek az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményben biztosított jogoknak, akkor e jogok tartalmát és terjedelmét azonosnak kell tekinteni azokéval, amelyek az említett egyezményben szerepelnek.”¹⁴⁸*

Ez a rendelkezés nem akadályozza meg azt, hogy az Unió joga kiterjedtebb védelmet nyújtson. A Bíróság ezt a jogot az uniós jog általános elveként ismerte el.¹⁴⁹

Az Alkotmányt módosító 1997. évi LIX. törvény 8-12. §-hoz fűzött indokolása szerint *„A jogorvoslati jogosultság az Alkotmányban is szabályozott emberi jog”, azaz a hatékony jogorvoslati jog emberi jog, elválaszthatatlan a jogalany immanens emberi mivoltától.*

12.3. A jogorvoslati jogosultság alaptörvényi szintű elve kapcsán az Alkotmánybíróság gyakorlatát az alábbiak szerint summázhatjuk: *„Az érdemi határozatok tekintetében más szervhez vagy [....] ugyanazon szervezeten belül magasabb fórumhoz való fordulás lehetősége.”¹⁵⁰*

A hazai AB döntések közül e tárgykörhöz kapcsolódóan elsőként – és ismét - az 5/1992. (I. 30.) AB

¹⁴⁶ Az Európai Unió Alapjogi Chartája - Igazságszolgáltatás - 52. CIKK (1) bekezdés

¹⁴⁷ Az Európai Unió Alapjogi Chartája - Igazságszolgáltatás - 52. CIKK (2) bekezdés

¹⁴⁸ Az Európai Unió Alapjogi Chartája - Igazságszolgáltatás - 52. CIKK (3) bekezdés

¹⁴⁹ 222/84. sz. Johnston-ügy [EBHT 1986., 1651. o.]; lásd még a 222/86. sz. Heylens-ügyben 1987. október 15-én hozott ítéletet [EBHT 1987., 4097. o.], valamint a C-97/91. sz. Borelli-ügyben 1992. december 3-án hozott ítéletet [EBHT 1992., I-6313. o.].

¹⁵⁰ Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon (Osiris, Budapest, 2001. 576. o.)

határozatot kell említenünk.

12.4. Az AB vonatkozó gyakorlatának kivonatos áttekintését követően összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy valamennyi ügydöntő határozat kapcsán biztosítani kell a jogorvoslat lehetőségét, azokat más, magasabb fórum kell, hogy elbírálja, de a jogorvoslati jogosultság garanciális alapelve közel sem jelent és eredményezi a két-, esetleg többfokú fórumrendszer kialakításának szükségességét, tekintve, hogy utóbbi nem alkotmányos követelmény. Ezt egyébként az EJEB gyakorlata is megerősíti, e körben nem a többfokú fórumrendszer léte, hanem a tisztességes eljáráshoz való jog létének biztosítása a zsinórmérték.

A Krombach kontra Franciaország ügyben ¹⁵¹ például a Bíróság konkrétan a fellebbezési lehetőség hiánya okán állapította meg az Egyezmény 6. cikk 1. pontjának a 3. c) ponttal összefüggésben felmerült megsértését.

13. Az alkotmányjogi panasz

És végül – de nem utolsósorban - e helyütt említést tenni az Alaptörvény Alkotmánybíróságra vonatkozó 24. cikke (2) bekezdés d) pontjában meghatározott sajátos jogintézményről, az **alkotmányjogi panaszról**.

Az említett rendelkezés szerint az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját.¹⁵²

Az Alaptörvény – hiányérzetet keltve – nem határozta meg, hogy mely bírói döntések kapcsán van/lehet helye az említett jogintézmény alkalmazásának, ezt Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezéseiről szóló törvény 22. cikk (2) bekezdése pontosította.

Eszerint az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés d) pontja alkalmazásában *alkotmányjogi panasz az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát sértő, az ügy érdekében hozott bírói döntés vagy a bírósági eljárást befejező egyéb döntés ellen, az indítványozó jogorvoslati lehetőségeinek kimerítését*

¹⁵¹ EJF 2002/1. – 2001. február 13.

¹⁵² Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés d) pont

*követően vagy jogorvoslati lehetőségeinek hiányában benyújtott panasz.*¹⁵³

E jogintézmény kapcsán a gyakorlat tapasztalatairól – annak szükségszerű hiányában – egyelőre nem lehetséges számot adni, életre hívása mindenesetre a bíróság jogalkalmazó tevékenységével összefüggő garanciális jellegű szabályok körét bővíti.

Összefoglalás

A fenti vizsgálódás a büntetőeljárás alaptörvényi szinten megjelenő garanciáit próbálta vázlatosan áttekinteni és a vonatkozó rendelkezéseket összehasonlítani az Alkotmány szabályozásával.

Az előbbiekben részletesen vizsgált differenciákat az alábbi táblázat segítségével idézzük fel:

<u>ALKOTMÁNY</u>	<u>ALAPTÖRVÉNY</u>
-	tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabhatóságának feltétele
örizetbe vett személy bíró elé állítása	örizetbe vett személy bíróság elé állítása
bíróság előtti egyenlőség	törvény előtti egyenlőség + taxatív diszkrimináció tilalom
tisztességes eljáráshoz való jog	hatóságok tisztességes ügyintézése + tisztességes tárgyalás bíróságok előtt

¹⁵³ Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezéseiről szóló törvény 22. cikk (2) bekezdés

igazságos tárgyalás	tisztességes tárgyalás
-	alkotmányjogi panasz

-

E garanciák léte, és azok alaptörvényi szinten történő elhelyezése egy ország valóban jogállami berendezkedése szempontjából rendkívüli fontossággal bír.

A fentiek rövid summázataként összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a **jogalkotó az Alaptörvény megalkotása folyamatában igyekezett a hazai szabályozás eddigi tapasztalatait, a vonatkozó normákat, az Alkotmánybíróság, valamint az EJEB eddigi gyakorlatát egyaránt figyelembe venni, de hasonlóképpen meghatározó jelentőségű ezen elvek tiszteletben tartásán túl a jogalkalmazás mindennapi gyakorlatában azok valós tartalommal való megtöltése is.**